

УДК 372.87

Людмила Шелюх

ХУДОЖНЯ КОМПОЗИЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ

Стаття присвячена проблемі художньої підготовки майбутніх вчителів трудового навчання на основі композиції з використанням основ композиційно-творчої грамоти в області декоративного мистецтва та дизайну. На основі аналізу великої кількості матеріалу, авторка показала корисність вивчення основ композиції при опонуванні теорії і практики створення декоративних робіт та в композиційно-творчій діяльності студентів педвузів.

Ключові слова: композиція, основи композиційно-творчої грамоти.

Головною метою проведення всієї навчально-виховної роботи вчителя є виховання нової людини, що гармонійно поєднує у собі духовне багатство, моральну чистоту і фізичну досконалість [4, с. 16].

У цьому аспекті великого значення здобуває прилучення студентів педвузів, майбутніх вчителів трудового навчання, до мистецтва, навчання їх основам композиційно-творчої грамоти в областях декоративного мистецтва та дизайну. Із древніх часів мистецтво розглядалося як частина і як засіб виховання. Усе прикладне значення мистецтва в кінцевому рахунку і зводиться до його дії, що виховує, а споріднення між педагогікою і мистецтвом має підтвердження з боку психологічного аналізу – у цьому практична життєва дія мистецтва [3, с. 35].

Треба не інтуїтивне, не «сліпе» навчання студентів будь-якому із видів мистецтва, а грамотне й усвідомлене його розуміння, що неможливо без знання основ композиції.

Питаннями навчання декоративному мистецтву, його соціальному, культурному, естетичному потенціалам присвячено чимало праць (А. В. Бакушинський, Г. В. Василенко, Н. В. Воронов, Г. В. Лобанська, Б. В. Нешумів, Ю. И. Ницкуте, Г. Н. Пантелеев, Л. Г. Савенко та ін.). У них, зокрема, відзначається, що заняття декоративним мистецтвом тісно переплітаються з творчим відношенням до справи, розвивають трудові навички у молоді, формують моральні якості, любов до праці, збагачують її духовно.

Про принципи виховання художньої творчості в молоді, про корисність вивчення основ композиції писали ще А. В. Бакушинський і А. М. Гинзбург. До середини ХХ сторіччя увага до цього питання слабшає й у ряді видань, присвячених викладанню образотворчого та декора-

тивного мистецтва, про композицію, без визначеної системи, знаходять місце в роботах: Г. В. Лиха, В. Костина, Б. В. Нешумова, С. І. Пономарьова, Є. В. Шорохова, Ю. Юматова. Але більш доступно і широко ці питання знайшли своє відображення в роботах Н. П. Табунщикова.

На основі результатів дослідження, що включили в себе вивчення й аналіз сучасного стану викладання декоративного мистецтва в педвузах, нами було виявлено, що недостатньо дослідженою ланкою у всьому навчально-виховному процесі є такий період, що охоплює першу і другу ступені навчання. Саме в цей період підходять до конкретного вивчення теорії і практики створення декоративних робіт. Це підтверджують і такі дослідники, як В. С. і А. В. Щербакови, Г. В. Лобанська, які приділяли увагу проблемі композиційно-творчої діяльності студентів II–IV курсів.

Мета статті – удосконалити художню підготовку майбутніх вчителів трудового навчання на основі композиції з використанням основ композиційно-творчої грамоти в області декоративного мистецтва та дизайну.

Для уточнення задач удосконалювання змісту і методів навчання був вивчений стан підготовки студентів з основ композиції на дисциплінах художнього напрямку. В результаті дослідження було виявлено цілий ряд протиріч і недоліків у самій структурі програм навчання, слабка або взагалі відсутня методична систематизація навчального матеріалу з основ композиції, вільна інтерпретація програм, опора на власне суб'єктивне розуміння того або іншого викладача, прагнення давати студентам усе, починаючи від декоративного мистецтва до художнього оформлення інтер'єра, технічного конструювання і дизайну. Окрім того, експериментальне дослідження показало, що студенти при наявності загальних поверхневих знань з гармонізації предметного середовища, виявилися не здатними вирішувати конкретні композиційно-творчі завдання, не вміли пояснювати принципи виконання декоративної та дизайнерської роботи. Такий стан проблеми Е. П. Покряушис пояснює тим, що художній смак студентів досить обмежений, вони не здатні до хоча б задовільному сприйняттю, оцінки добутоків образотворчого і декоративного мистецтва, не розуміють значення застосування лінії, кольору й інших засобів художнього вираження.

Усі ці факти говорять про невисоку художню культуру наших студентів, але наша мета – закласти основи підготовки молоді до трудової діяльності, сприяти вихованню і розвитку ініціативної, творчої особистості [1, с. 20]. А сучасна вища школа, наполегливо шукаючи нові шляхи розвитку навчання і виховання майбутніх вчителів, безумовно, зацікавлена у серйозному вдосконалюванні та відновленні змісту навчання, у підвищенні його варіативності, забезпеченості освітніх установ відповідною програмно-методичною документацією.

Отже, невідповідність вимог перебудови навчання і виховання і явно

недостатній рівень навчання і проведення занять з декоративного мистецтва та дизайну у вищій школі породжує проблему розвитку й удосконалювання викладання розділу «Основи композиції».

У своєму дослідженні визначили систему удосконалювання навчання студентів основам композиції в системі трудової підготовки в педвузах. Для цього було висунуте припущення про те, що викладання композиції можна удосконалити, якщо скласти єдину методично обґрунтовану і систематизовану програму з фронтальної, фронтально-об'ємної та об'ємної декоративної композиції з трьома видами засобів її рішення: художніми, пластичними і матеріальними; дати докладні методичні рекомендації з усіх основних принципів і засобів композиції; орієнтувати загальний напрямок у декоративно-композиційній діяльності студентів на розвиток їхнього уміння логічно мислити і практично діяти.

У процесі дослідження вирішувалися такі завдання: вивчення стану викладання декоративного мистецтва у вищих та середніх загальноосвітніх школах; виявлення вікових і типологічних особливостей формування у студентів здібностей і навичок композиційної організації художніх виробів; визначення найбільш ефективних шляхів педагогічного впливу на процес створення композиції; систематизація змісту і методів, що сприяють формуванню в студентів логічного композиційного мислення і навичок художньої творчості в області декоративного мистецтва та дизайну; розробки змісту програми дисциплін художнього напрямку і розділів з основ композиції та методичні рекомендації для проведення занять.

У результаті теоретичних і практичних досліджень нами було виявлено, що введення основ композиції в програми навчання дисциплін художнього напрямку значною мірою підвищує рівень творчого мислення й уяви студентів, позитивно впливає на їхні уміння аналізувати й обґрунтовувати свою діяльність, розвиває творчу активність і дає надійний фундамент грамотної художньо-композиційної діяльності для майбутньої професії.

Сучасні знання і наука надзвичайно розширили наші уяви про цінності мистецтва і затвердили нас у переконанні, що форми предметів, які створює людина, підкоряються закономірностям природи і складають частину людської культури, її зримий вигляд. Творча діяльність людини розвивається в 2-х напрямках: перший – прагнення відбити в малюнку, скульптурі або кольорі деякі об'єкти і явища навколишнього світу: людей, тварин, предмети, події; другий – прагнення до створення форм, неіснуючих у природі, що діються уявою і фантазією людей. Але, у будь-якому випадку, кожен виріб набуває конкретної форми, зримої і відчутної, яка реалізує найбільш повно думку винахідника. Це відноситься і до об'єктів архітектури, транспорту, предметів побуту, інтер'єрів, одягу, до здобутків різних видів і жанрів мистецтв – до усього, що створено думкою і рукою людини.

Твору декоративного мистецтва у його традиційному розумінні представляється перед нами як індивідуальне, частка, що виражає себе і замкнуте в собі. І для того, щоб цей виріб або робота був зрозумілий глядачем, автор має володіти особливим характером мови художнього повідомлення, одним з найважливіших компонентів якого є композиція.

Поняття «композиція» визначається як просторова організація всіх елементів форм у результаті формоутворюючої діяльності. При естетичній оцінці готового виробу композицію аналізують з погляду логічної завершеності та художньої цінності форми в контексті визначеного задуму і включення у систему культури.

Сучасна школа чекає всебічно розвинених, освічених вчителів, гідних спадкоємців духовних цінностей, які заповіли нам наші талановиті предки. Вчитель трудового навчання та дизайну повинен розвивати розум та почуття школярів, вчити їх бачити прекрасне, розуміти необхідність того чи іншого виду праці, зміцнювати найтонші зв'язки майбутнього з минулим, формувати в учнів культуру сприймання навколишнього світу.

Завдання розробленого нами курсу «Основи композиції» визначаються метою педагогічних вузів, які повинні готувати висококваліфікованих вчителів праці та профорієнтації для середньої загальноосвітньої школи: формування творчої активності особистості студентів засобами композиції; розвиток творчого мислення і художніх здібностей студентів, виховання загальної естетичної культури і художнього смаку; формування в студентів умінь і навичок з вирішення композиційних творчих завдань; навчання методам, техніки і технології виготовлення художніх виробів декоративно мистецтва та дизайну на основі композиційної побудови; розвиток умінь аналізувати художні вироби на основі глибокого розуміння законів гармонічного творення; розкриття основних понять композиції стосовно до різних видів декоративного мистецтва та дизайну; засвоєння особливостей основних законів: закону єдності змісту і форми; закону цілісності; закону рівноваги й організації; закону підпорядкованості всіх закономірностей і засобів ідейному задумові; закону контрастів і нюансів; виховання творчих особистостей, умільців-аматорів, художників-професіоналів.

Головна мета курсу – розвинути естетичне почуття, творчі здібності студентів, виховати в них художній смак, здібність оцінювати композиційну побудову художніх виробів.

Діяльність майбутніх вчителів трудового навчання і керівників гуртків з декоративного мистецтва органічно пов'язана з художньою.

Курс враховує сучасні тенденції розвитку декоративного мистецтва та дизайну в Україні, активні використання методів суміжних знань образотворчого мистецтва, креслення, матеріалознавства, технології та дизайну швейних виробів, технічної творчості учнів тощо.

Композиція є складовою частиною декоративного мистецтва та дизайну, яка базується на композиційних закономірностях побудови

художніх виробів і важливим є не результат, а сам процес, повнота отриманих вражень і радощів від роботи над композицією та кінцевий результат – закінчений художній виріб. Для цього існують встановлені композиційні правила і прийоми, які спрямовані на процес побудови композиції художніх виробів з різноманітних матеріалів за допомогою спеціальних інструментів, приладдя та обладнання в найрізноманітнішій техніці декорування та оздоблення.

Програма знайомить студентів з основними правилами композиції, основними композиційними прийомами у сучасному реалістичному мистецтві, такими як ритм, як організуючий початок композиційного центру і рівноваги на основі симетрії й асиметрії, динамічності, статичності, композиційним центром.

Зміст теоретичного навчання передбачає ознайомлення студентів з основами композиційної будови художніх виробів, матеріалознавства для художніх робіт, локальними кольоровими та технологічними особливостями виготовлення художніх виробів відповідного виду декоративного мистецтва.

Під час практичного навчання студенти засвоюють особливості композиційної побудови художніх виробів, які властиві конкретному виду декоративного мистецтва або дизайну одягу, та побудову художніх виробів з урахуванням місцевих художніх традицій.

Метою композиційної побудови художніх виробів, які є підсумком оволодіння студентами певних законів композиції – систематизувати та закріпити знання, що отримані в процесі навчання. Ці вироби повинні мати яскравий самобутній національний колорит, значну художню цінність і високу якість виконання, відповідати естетичним та функціональним вимогам, бути корисними.

Закономірності і засоби компетенції; комбінаторика в художньому конструюванні: комбінаторні принципи вивчення формальної композиції; пошук декоративного елемента на основі геометричних фігур; пошук декоративного елемента на основі природних аналогів; виготовлення комбінаторних елементів із паперу, пластиліну, керамічного тісту; основи кольорознавства: колір, його роль в композиції та психологічний вплив; функції кольору в природі.

На лабораторно-практичних роботах студенти оволодівають знаннями про різні види декоративно-прикладного мистецтва та дизайну одягу, їх характерними особливостями; знайомляться з видатними художниками-професіоналами та умільцями-аматорами; основними принципами декоративного оформлення площини та об'єму технологічними засобами того чи іншого виду декоративного мистецтва; законами та принципами побудови оздоблювальних орнаментів; видами орнаментів: стрічковим, центричним, сітчастим; особливостями їх композиційної побудови та застосуванням в художніх виробках; видами та властивостями матеріалів, інструментами, приладдям та обладнанням, що застосовуються у тому чи

іншому виду декоративного мистецтва; характером, особливостями та способами виконання типових для декоративного мистецтва композицій; технологічним процесом виготовлення виробів та їх декорування; вимогами до якості художніх виробів того чи іншого виду декоративного мистецтва; класифікацію та традиційний асортимент виробів кожного виду декоративного мистецтва.

Студенти оволодівають такими вміннями: використовувати замальовки зі зразків виробів, розробляти малюнки – ескізи для своїх робіт; володіти інструментами та технологіями виготовлення художніх виробів; проектувати прості та складні вироби згідно з традиціями української народної творчості; самостійно створювати стрічкову, центричну та сітчасту композиції для декорування виробу; готувати необхідні матеріали та інструменти для роботи; організовувати робоче місце; дотримуватися правил гігієни, безпеки праці та пожежної безпеки.

У ході роботи над проблемою дослідження був проведений педагогічний експеримент, який показав, що отримані дані не обумовлювалися випадковістю, а є результатом запропонованою нами методикою викладання курсу та розділів з композиції з використанням основ композиційно-творчої грамоти в області декоративного мистецтва та дизайну.

Також у процесі роботи ми дійшли висновку, що систематизована постановка питання в освоєнні закономірностей побудови композиції не тільки розвиває творче мислення, але і виховує інтуїцію студентів, веде до поступового формування і закріплення їхнього світогляду.

Отже, проблема удосконалення змісту і методів навчання основам композиції студентів, майбутніх вчителів трудового навчання, є частиною важливого дослідження художнього навчання та естетичного виховання студентів засобами декоративно мистецтва та дизайну.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Асмолов А. Г. Об экспериментальных программах образовательной области «Технологии» / Асмолов А. Г. // Школа и производство. – 1995. – № 6. – С. 20.
2. Бакушинский А. В. Художественное творчество и воспитание / Бакушинский А. В. – М. : Новая Москва, 1925. – 30 с.
3. Выготский Л. С. Психология искусства / Выготский Л. С. ; под ред. В. В. Иванова. – 3-е издание. – М. : Искусство, 1986. – 326 с.
4. Лихачев Б. Т. Эстетическое воспитание в школе / Лихачев Б. Т. – М. : Педагогика, 1980. – 136 с.
5. Табунщиков Н. П. Аранжировка цветов / Табунщиков Н. П. – К. : Реклама, 1988. – 160 с.
6. Шорохов Е. В. Основы композиции : учебное пособие для студ. пед.вузов по спец. «Черчение, рисование и труд» / Е. В. Шорохов. – М. : Просвещение, 1979. – 303 с.